

zij geprezen voor zijn eruditie en voor de moed om dit ondankbare werk op zulke hoogstaande wijze te hebben verwezenlijkt.

W. Prevenier

Otto Nübel, *Pompejus Occo 1483 bis 1537 Fuggerfaktor in Amsterdam* (Tübingen, 1972, 313 blz., DM 41).

In dit geschrift van een leerling van de enkele jaren geleden overleden prof. dr. Götz van Pölnitz heeft deze de bedoeling gehad Occo in het bijzonder als Fuggerfactor te Amsterdam te schetsen. Voor zulk een schets was ongetwijfeld wel plaats, omdat in de Nederlandse historische literatuur Occo vooral als katholiek en humanist was getekend. Ik denk hierbij in het bijzonder aan geschriften van J. F. M. Sterck en B. J. M. de Bont. De indeling van het boek is zo, dat voorafgaat een deel, dat wel met een titel maar niet met een hoofdstukaanduiding is aangegeven: 'Die Blüte Amsterdams als Handelsstadt zu Beginn des 16. Jahrhunderts'. Het komt mij voor dat dit niet zoveel nieuws biedt. Men mag het de schrijver niet euvel duiden dat hij Posthumus' posthume werk *De uitvoer van Amsterdam 1543-1545* niet blijkt te hebben gekend, daar dit pas in 1971 verschenen is. Toch mag enige kritiek niet ontbreken, zo wanneer op p. 7 geconstateerd wordt, dat de Amsterdamse kooplieden 'vor allem aber mit den wendischen Städten' handelden. Uit het wel geciteerde boek van Posthumus over de Oosterse handel te Amsterdam kon het toch duidelijk zijn, dat de betrekkingen met de Pruisische steden, bovenal Danzig, stellig belangrijker waren. Wanneer op p. 18 geschreven wordt: 'Bereits 1514 erklarten fast alle umliegenden Dörfer, dass die Haupteinnahmequelle der Bevölkerung das 'vaaren om huyre' sei, eine Erscheinung die noch vor wenigen Jahren völlig unbekannt gewesen war', dan stemt deze opvatting weliswaar met die van Posthumus (niet genoemd) overeen, maar ze is toch niet juist, daar de Enquete van 1494 het 'varen om huyre' wel degelijk, zij het wellicht wat minder frequent, vermeldt.

Het tweede onderdeel van het boek draagt de titel 'Pompejus Occo, Kaufherr, Faktor und Mäzen'. Er wordt daar uiteengezet dat Pompejus Occo uit een oostfries geslacht stamt en dat hij reeds vroeg in Augsburg te land is gekomen, waarschijnlijk geadopteerd door zijn oom de beroemde medicus Adolph Occo I. Adolph Occo had betrekkingen met de Fuggers en zo is ook de relatie tussen onze Pompejus en de Fuggers te verklaren. In Augsburg moet hij tenminste vijftien jaar hebben gewoond en daaruit is dan wellicht de sterk Duits getinte taal te verklaren, die Pompejus Occo in zijn brieven verraadt, als die brieven tenminste eigenhandig zijn; doch over die brieven, waarvan er een aantal als bijlagen zijn opgenomen, zo dadelijk nog wat meer. Op p. 30, n. 1 wijst de schrijver erop, dat Occo, blijkens zijn handtekeningen zich Pop(p)ius, Popias of Poppe noemt. Hij voegt daaraan toe, dat de naam Pompejus in de literatuur van de negentiende eeuw in zwang gekomen is. Dit lijkt op zichzelf niet zo waarschijnlijk: de verlatinisering tot Pompejus hoort veeleer thuis in het humanistische milieu, waarin Occo verkeerde. In de oudste stadsbeschrijving van Amsterdam, die van J. I. Pontanus, waarvan Nübel de Nederlandse vertaling van 1614 citeert op p. 102, wordt trouwens reeds van Pompeius gesproken, te begrijpen, omdat deze vertaling op het Latijnse origineel van 1611 teruggaat (vergelijk trouwens nog Popeus op p. 159 in een contemporain request van Jan van den Dijck). De belangrijkste inhoud van dit tweede deel van het boek van Nübel wordt uiteraard gevormd door de verhouding van Occo tot de Deense koning Christiaan II, zwager van Karel V. Die verhouding blijkt gecompliceerd door enerzijds de bewondering van de jonge

Karel voor zijn imponerende zwager, anderzijds de afkeer van de Brusselse regering van avonturen in het Noorden en tenslotte de belangen van de Fuggers.

Ook het feit, dat de bruidsschat van Isabella bij haar huwelijk met Christiaan II en waarvan de betaling vele voeten in de aarde had, ja, die nooit volledig betaald is vóór Christiaan uit Denemarken vluchtte, in feite met Fuggers geld gefinancierd werd, komt goed tot uiting. Men kan zich dan ook afvragen, welke bijzondere belangen van de Fuggers en van hun Amsterdamse factor gediend werden door hun steun aan Christiaan II. Het antwoord luidt, dat de ongestoorde Sontvaart voor de Fuggerse belangen van de grootste betekenis was. Deze wetenschap is wel niet nieuw, ze komt ook in de geschriften van Von Pölnitz, zijn biografieën van Jakob Fugger en Anton Fugger, en zijn kleine boekje *Fugger und Hanse* tot uiting. Het gaat hier om de Hongaarse kopertransporten van Danzig naar Amsterdam, vanwaar het vervoer verder naar het Zuiden langs de binnenvaart plaats had. Het lijkt overigens niet waarschijnlijk, dat de centrale regering die nauw contact met Occo onderhield en zich door hem voornamelijk wel in noordelijke politieke en handelsaangelegenheden liet adviseren niet geweten zou hebben, dat Pompejus Occo Fuggerfactor geweest zou zijn, zoals de schrijver suggereert. Het argument dat pas in 1525 in een brief van de magistraat van Amsterdam aan Frederik I van Denemarken Popius Occo factor der Fuggers genoemd wordt, zegt niets. Een argumentum e silentio mag niet gelden (p. 53). Wellicht zijn koperzendingen als Hollands goed naar het Zuiden gegaan voor de daaraan verbonden tolvrjdom, doch een feit is, dat wij in 1533-1534 in een ongepubliceerde, aan de schrijver onbekend gebleven, totrekening van Geervliet en De Gleede, geheven te Dordrecht (ARA, Den Haag) koperzendingen ontmoeten, die als 'Fockers guet' zijn aangeduid.

Tenslotte dan nog enkele woorden over de door de schrijver gebruikte bronnen. Naast de bekende gepubliceerde bronnen - waaronder de door G. W. Kernkamp uitgegeven 'Rekeningen van Pompejus Occo aan koning Christiaan II van Denemarken', *BMHG*, XXXVI; de *Niederländische Akten und Urkunden*, I, ed. R. Hapke; *Hanserezesse* etc. - heeft de schrijver gebruik gemaakt van onder meer het Diplomatarium Norvegicum, waarbij de hieruit geciteerde stukken, voorzover Nederlands, niet altijd goed getranscribeerd lijken te zijn. Maar belangrijk is vooral, dat de schrijver in achttien bijlagen een aantal inedita van het Stockholmse en Kopenhaagse Rijksarchief heeft afgedrukt. Uit Kopenhagen betreft het vooral 'Münchener Samlingen', door schrijver ergens 'een beroemde collectie' genoemd, zonder dat de argeloze lezer over de aard van deze beroemdheid nader wordt ingelicht. Het is jammer, dat zeer vaak bij de tekst naar de verkeerde bijlage wordt verwezen, bijvoorbeeld p. 82, n. 2: Vgl. Anlage III, lees II; p. 83, n. 1 Anlage III, lees II; p. 95, n. 2; Anlage III, lees II; p. 109 n. 1: Anlage IV, lees III; p. 115, n. 1 Anlage VII, lees V?; n. 4: Anlage VIII, lees VI. Het is jammer dat de afkortingen der handschriften bij de transcriptie niet zijn uitgeschreven en dat bij elkander behorende lettergrepen van woorden niet aaneengeschreven zijn, en dat het afbreken van woorden incorrect is geschied (bijvoorbeeld p. 180 r. 15 van boven 'der yetzigen flotta schepen ha-luen, lees hal-u(v)en. In de kwestie over het gebruik van de Paasstijl, die door G. A. IJssel de Schepper in 1870 niet goed was herleid, laat de schrijver zich op p. 85, n. 1, al te voorzichtig uit: de datering 22 februari 'anno duysent vijfhondert ende negenthene, na tscriven shoofs van Brabant' kan niet tot 1520, maar moet in onze jaartijl tot 1520 herleid worden. Het Paasjaar ving ook niet op Pasen aan, maar op Goede Vrijdag of Stille Zaterdag¹.

1. Vergelijk E. I. Strubbe en L. Voet, *De chronologie van de middeleeuwen en de moderne tijden in de Nederlanden* (Antwerpen, 1960) 55.

Hoewel in het bovenstaande nogal wat kritische geluiden tot uiting kwamen, mag toch geconcludeerd worden, dat het boek van Nübel een belangrijke bijdrage vormt om ons de persoon van Pompejus Occo nader te doen kennen.

T. S. Jansma

Gertrud Susanna Gramulla, *Handelsbeziehungen Kölner Kaufleute zwischen 1500 und 1650* (Forschungen zur internationalen Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, IV; Keulen-Wenen: Böhlau Verlag, 1972, offset, 22* en 545 blz., DM 38).

Dit boek is een verhandeling die in 1970 onder leiding van prof. H. Kellenbenz aan de universiteit te Keulen tot stand kwam. Het sluit bewust aan bij de traditie van de 'ondernemersgeschiedenis' zoals die in Duitsland door H. Kellenbenz, in België door W. Brulez en in Frankrijk door de auteurs in de reeks 'Affaires et gens d'affaires' wordt voorgestaan.

Wanneer rijke bedrijfsarchieven ter beschikking staan is deze benaderingswijze inderdaad bijzonder dankbaar omdat zij de menselijke en individuele factoren in de economie kan laten aanvoelen en van de ondernemer een duidelijk en concreet beeld vermag te geven. Spijtig genoeg zijn echte archieffondsen van Keulse firma's uit de bestudeerde eeuwen niet bewaard gebleven. De auteur heeft dus haar gegevens moeten bijeenlezen uit zeer disparate bronnen, zoals de officiële briefwisseling van de Keulse magistraat, de verzameling burgerlijke procesbundels en de reeksen privaatrechterlijke kontrakten en juridische documenten (testamenten, erfdelingen, huwelijksvereenkomsten, etc). Ook de reeds verschenen studies en de bronnenpublicaties over de internationale handelswereld der zestiende-zeventiende eeuw hebben haar heel wat feitenmateriaal geleverd.

Daar dit soort van onderzoek uiteraard vereist dat ook de archieven van de steden in het buitenland, waar de Keulenaars bedrijvig waren, grondig worden geraadpleegd, heeft de auteur zich om praktische redenen verplicht gezien haar opsporingen te beperken tot drie belangrijke actieterreinen van de Keulse handel: de Baltische kustgebieden, Italië en het Iberisch schiereiland. De met veel moeite van overal bijeengebrachte gegevens lieten echter slechts zelden toe een bevredigend en afgerond beeld van individuele koopmansfiguren of van firma's te schetsen. Het voornaamste doelwit van haar onderzoek, een echte ondernemersgeschiedenis, heeft de auteur dus slechts ten dele kunnen bereiken bij gebrek aan geschikt materiaal. In wezen was dit materiaal slechts een heterogene verzameling van toevallige vermeldingen zodat een systematische groepering rond de verschillende opduikende koopmansnamen zich niettemin als het ware opdrong, ook al omdat een vlugge raadpleging van diverse archivalische reeksen via de persoonsnamen kon geschieden.

Als Keulse kooplui beschouwt de auteur alle handelaars die in de Rijnmetropool gevestigd zijn. Het is natuurlijk zo dat iedereen het recht heeft zijn uitgekozen studieobject te omschrijven zoals hij het verkiest en dat het niet eens zeker is dat een andere bepaling in de praktijk meer operationeel zou blijken te zijn, maar de hier gekozen en op het eerste gezicht zo evidente omschrijving moet toch nogal wat problemen opgeleverd hebben. De bronnen zijn vaak zo fragmentarisch dat het soms zeer moeilijk moet zijn geweest om uit te maken of een bepaald koopman inderdaad te Keulen woonachtig was of er zich slechts voor een vluchtig zakenverblijf ophield. Bovendien waren sinds de zestiende eeuw de firma's niet zelden zo wijd vertakt dat zij in feite het kader van één stad waren ontgroeid. Daarenboven schijnt in de ogen van de tijdgenoten de vestigingsplaats van een koopman niet erg belangrijk te zijn geweest. De Keulenaar Jacob Groenberg bijvoorbeeld was